

Könyvvilág

Magyarország jövője 2025-ben – a tudomány szemszögéből

Lentner Csaba

A JÖVŐKUTATÁS ÚJ DIMENZIÓI

Az előttünk álló jövő rejtelseiről Henri Louis Bergson zsidó származású francia filozófus találóan írta az 1900-ban kiadott, *A nevetés* című könyvében¹: „Egy zuhanás kétségtelenül mindig zuhanás, de más dolog, ha azért esünk a kútba, mert nem néztünk magunk elé, és megint más, ha azért estünk bele, mert egy csillagot követtünk a tekintetünkkel.” Az 1928-as irodalmi Nobel-díj kitüntetettjétől idézett mondatot napjaink jövőkutatóival, gazdasági, politikai vezetőivel szemben támasztott követelményként is felfoghatjuk. Az előttünk álló feladatokkal, a jövő lehetőségeivel ha gondatlanságból nem vetünk számot – például nem nézünk a lábunk elé –, vagy rossz tájolással, például a csillagok állásából próbálunk a napi praktikum szintjén megoldandó egyszerű feladatokat áthidalni, egyaránt felbukhatunk, elmerülhetünk a

mélyben. Vagyis a nem kellően alapos tájékozódásunkkal, helyzetfelismerésünkkel kudarcot okozhatunk saját magunknak, de a társadalmi hierarchia és munkamegosztás magasabb szintjein álló döntéshozók a társadalom többi tagja számára is. Így tehát a jövő, az előttünk álló feladatok lehetőségeinek, kimenetelének „bemérése”, a társadalmi, gazdasági élet változásainak prognosztizálása ugyanúgy, mint az emberi cselekedet előre tervezése, kivitelezése, átgondolt, körültekintő és egyre inkább – a feladatok és körülmények összetettségének következtében – tudományos módszertanon nyugvó kell, hogy legyen.

Látva a másodlagos jelzálogpiaci válsághoz vezető ellentmondásos utat és a krízisből való kilábalás nehézségeit, világszerte felerősödtek azok a tudományos törekvések, kutatások, amelyek az előttünk álló jövő veszélyeire hívják fel a figyelmet, és egyidejűleg a jobbítás szándé-

LENTNER CSABA, rektorhelyettes, WSUF, kutatóprofesszor, KE GTK & Párizsi Sorbonne Egyetem, MTA Jövőkutatási Bizottság tagja (lentnercsaba@gmail.com).

Könyvvilág

kával próbálnak hatni az emberiség jövőjére. Az Európa Tanács előirányzata szerint a kutatás-fejlesztési tevékenység és az oktatás minőségének javításával, a szegények számának 20 milliós csökkentésével, a foglalkoztatási ráta 75 százalékra növelésével 2020-ra, és a szén-dioxid-kibocsátás 20 százalékkal való mérséklésével reméli az Európai Unió lakosságának jobb életkörülményeit. Günter Pauli² újszerűség erejével ható könyve 100 innovációs projektet tartalmaz, amely becslések szerint 100 millió új munkahelyet teremthet a világon 10 éven belül. Magyarországon, a polgári kormány hivatalba lépését megelőző és megalapozó közgazdasági műhelyekben az elmúlt években sorra születtek Matolcsy György vezetésével azok a gazdasági programok³, amelyek a magyar gazdaság szerkezeti problémáin, különösen az alacsony foglalkoztatási rátán próbálnak javítani. Mára már a kormányzás szintjére emelkedő gazdasági tervezés jó alapokkal támaszkodhat a magyar jövőkutatás eddigi eredményeire, prognózisaira, különös tekintettel a 2010-ben, Nováky Erzsébet szerkesztésében elkészült Magyarország 2025-ben című könyvre, illetve a mögötte álló primer kutatásokra.

MAGYARORSZÁG 2025-BEN

A könyv megírását a Magyar Tudományos Akadémia vezetése kezdeményezte, látva a társadalom jövőbe vetett bizalmának folyamatos romlását. A könyv írói szakértői előrejelzésekre és nem szakértői véleményekre (rétegzett, reprezentatív közvélemény-kutatásokra) építve körvonalazzák Magyarország lehetséges és kívánatos fejlődésének jövőalternatíváit. Így a jövőkutatók szakirodalmi ismeretekre és a fiatalok véleményére építve arra adnak választ, hogy milyen lehet hazánk társadal-

ma arra az időre, amire a nem szakértői véleményeket megfogalmazó fiatalok (középiskolások, egyetemisták), vagyis a millenniumi nemzedék már döntéshozói, aktív társadalomformáló közeggé válik. A könyvben szereplő 30 szakértői tanulmány a társadalmi, gazdasági fejlődés egy-egy részterületére koncentrál. A mozaikszerű ismerethalmazt a kötet alkotó-szerkesztője, a kutatás vezetője, Nováky Erzsébet professzor az interdiszciplináris jövőkutatás módszertani elveinek megfelelő egységbe rendezi. Fontosnak tartja, hogy mind szélesebb körben a jövőkutatási alapokra helyeződjön a változtatások megtervezése. Ha nem ezt tesszük, lehetséges, hogy olyan helyzetbe kerülünk, amelyben már nehéz lesz kézben tartani hazánk és a világ változásait – írja a kutatás vezetője.

A recenziót írónak szót kell ejteni a féllelmek és a remények e változatos tárházát megfogalmazó kötet bemutatása kapcsán arról a miliőről, annak az országnak a társadalmáról és gazdaságáról, amelynek kutatói és fiataljai a jövőt analizálják. *Magyarország 1100 éves európai történelmét a 16. század közepétől fáziskésített gazdasági és társadalmi fejlődési utak tarkítják.* A török háborúk, az önálló állami lét elvesztése, két vesztes világháború, majd a szovjet tömbhöz való kapcsolódás megannyi sebet ejtett a magyar társadalmon. Az a vasútépítés például, amely az Egyesült Államok gazdaságát felrendítette és a társadalom demokratizálódását elősegítette, Magyarországon a 19. század második felétől a gazdaságot ugyan pezdítette, de az elmaradott társadalmi viszonyokat konzerválta (Matolcsy György után szabadon). Végso soron annak a félfeudális, alapvetően mezőgazdasághoz kötődő és annak egészségtelen birtokviszonyai fenntartásában érdekelt uralkodó réteg hatalmának megőrzését segítette,

Könyvvilág

amely a társadalmi folyamatok lefékezésében, ezen át saját feudális jellegű hatalmának, befolyásának megőrzésében volt érdekelt. A szovjet típusú tervgazdasági rendszer a második világháborút követően újjáépítette az országot, azonban a tervgazdasági rendszer belső erőforrásbeli tartalékainak kimerülése után, az ország mély adósság- és társadalmi válságba süllyedt. Az 1980-as évek végétől a piacgazdaság kiépítése dinamizálta a gazdaságot, de a lakosság jelentős része ennek egyértelműen pozitív hatásait alig érzékeli. A foglalkoztatási ráta – Európában egyedülállóan alacsony – 54,9 százalékos. A 15–24 éves fiatalok munkanélküliségi rátája pedig 26,7 százalék. E kötet szerzői is bemutatják a népesség struktúrájának kedvezőtlen tendenciáit, a népességfogyáson és az előregedésen keresztül, a romló egészségügyi állapotig bezárólag. Nos, az a piaci alapokra építő ország, amelynek társadalma romló kilátásokkal rendelkezik, nyilvánvaló, hogy nem átfogóan sikeres a piaci rendszer gazdasági alapjainak építésében sem. Ugyan magas a külföldi betelepült működő tőke aránya, és ez korszerűsítette a termelés műszaki színvonalát, ám az ország költségvetésének helyzete, a nemzeti valuta instabilitása aggasztó méreteket ölt. A másodlagos jelzálogpiacokon bekövetkező válság tarthatatlan helyzetbe sodorta a magyar háztartásokat is, hiszen a lakossági devizaalapú hitelek kihelyezésének évi 20 százalékos növekedése mára már fizetéseképtelen helyzetbe hozza a családokat. Így nem megy csodaszámba, hogy *ezt a közép-európai kis nemzetet a jövője különösen foglalkoztatja*.

És ez bizony egyre inkább felerősíti Magyarországon a jövőkutatás mint interdiszciplináris tudományág „társadalmi közszükségleti cikké” válását. A magyar jövőkutatás 1968-ban, a szocialista terv-

gazdasági rendszeren belüli Új Gazdasági Mechanizmus nyitányának évében vette kezdetét, néhai Kovács Géza professzor irányításával, majd a Tudományos Akadémián a Jövőkutatási Bizottság megalakításával, illetve az ország első gazdasági egyetemén, a Budapesti Corvinus Egyetemen, a Jövőkutatási Tanszék felállításával folytatódott. Ezen irányító szervezeti keretek szellemi aurájában fogantak e könyvben szereplő dolgozatok. A 42 éves, intézményesült magyar jövőkutatás kimagasló eredménye Nováky Erzsébet által szerkesztett könyv, amely igazodva a magyar jövőkutatás hagyományaihoz és a jövőkutatással szembeni növekvő társadalmi igényekhez, már merőben új megközelítési módszertannal dolgozik. Az 1970-es években kidolgozott komplex magyar jövőképek a termelés hatékonyságának javításában látták a fejlődés motorját. Kritikus megállapításként – 1979-ben, Kovács Géza professzor irányításával – elhangzott, hogy növekvő társadalmi szükségletek 2020-ig nem elégíthetők ki az ipari társadalom bázisán, csak a tudomány-intenzív termelés és szolgáltatásfejlesztés létrejöttével. Az ezredfordulót követően kidolgozott komplex magyar jövőképek, Nováky Erzsébet professzor vezetésével, így e jelen kutatási anyag is, már megújult közelítési módszerekkel dolgozik. Vagyis, ad 1. az előrejelzés a széles értelemben vett paradigmaváltás és a komplex értelemben vett instabilitás körülményei között kerül kidolgozásra, ad 2. a vizsgálatokban nagy szerepet kap az egyén mint bio-pszichoszociális lény, amely a korábbinál közvetlenebb kapcsolatot alakít a jövővel, a jövőváltozatok szélesebb körét értelmezve nagyobb választási-döntési szabadságot kíván biztosítani magának, ad 3. mivel az egyénnek a különböző szinteken megjelenő változások és a jövőssokk-tényezők

Könyvvilág

között is meg kell felelni a jövő elvárásainak, ezért új társadalmi értékek és értékrend szerint szerveződő társadalom körvonalazására van szükség, ad 4. ez az új jövőképvizsgálat szakít azzal a felfogással, hogy a gazdasági rendszer fejlettsége és jövőbeni fejlődési pályája egyértelműen meghatározza a jövő társadalmát, ami a tervgazdasági rendszerben évtizedeken át alapkoncepció volt. A jövőkutatás megújult módszertana végül is igazodik a megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyokhoz. John Lukacs⁴ a 21. századot 1989-től, a szovjet–amerikai szembenállás megszűnésétől, a kelet-európai szovjet befolyási övezetek felszámolásától származtatja, mert úgy ítéli meg, hogy az új típusú demokráciának, a piacgazdaság intézményrendszerének jellemzői, homogén rendszerré történő besűrűsödése nem 2001-től, hanem már 1989-től elkezdődött. Nos, a magyar jövőkutatás műveléséhez elengedhetetlen tudományos módszertan megújítása is a tervgazdasági rendszer erodálásának idején kezdődött, így mára már egy kiforrott, jó 20 évre alapos előretekintést biztosító tudományterületté vált. Sőt, magyar unikum, hogy a jövőkutatás a szocialista tervgazdasági rendszer keretei között, noha statikusan, az adott rendszer keretei között tekintett a jövőbe, de a piaci elemekkel átítatott tervgazdasági rendszerben látta a magyar gazdaság jövőjét, amely részben valósággá is válva, a közép-kelet-európai tervgazdaságok sorában Magyarországon kedvezőbb gazdasági és társadalmi viszonyokat teremtett. Ennek következménye, hogy *Magyarországon a piacgazdaság építése és egy plurális társadalom megalapozása elsőként indulhatott el a kelet-közép-európai térségben. A 21. század ma ismert jellemzőinek „besűrűsödése”, itt Európa Elbától keletre eső térségében, Magyarországon, bőségesen*

megjelentek már az 1980-as, de szerényebb mértékben az azt megelőző évtizedekben is. Az 1970-es évek magyar jövőkutatói egy kötött gazdasági, és nem eléggé demokratikus rendszer viszonyai között már egy új, piaci alapokra, demokratikus állapotokra fokozottabban építő gazdasági és társadalmi szcenárió, jövőalternatíva szükségességét vizionálták, erre tekintettek mint hatékony modellre.

A Magyarország 2025-ben című könyv szerzői is a következő generáció jelenébe szeretnének bepillantani. A cél nem egyetlen, pontos előrejelzés (predikció) vagy prognózis elkészítése, illetve egyetlen jövőkép felvázolása, hanem a magyar társadalom előtt álló jövőlehetőségek, félelmek és remények feltérképezése, és a 2025 körüli Magyarország jövőalternatíváinak kidolgozása. A kötet küldetésnyilatkozata: *felhívni a figyelmet, hogy a következő generáció jelenét részben mi alakítjuk a jelenben és a közeljövőben*, ezért nagy a felelősségünk. A kutatás célja így a magyar társadalom jövőorientált gondolkodásmódjának és jövőtudatosságának támogatása. A magyar jövőkutatók úgy látják, hogy akkor remélhető a jobb jövő eljövetele, ha képesek leszünk szembenézni a változó világgal, és a jövőnket nem a múlt idejét-múlt ideáiból merítjük, hanem az alkalmazkodás és az új helyzet kínálta lehetőségek felismeréséből. A változások feltérképezése azonban igen összetett feladat. A megoldáshoz a jövőkutatás három módszertani elvét alkalmazzák a kutatók. A komplexitást, a participativitást és az alternativitást, amely módszerek együttes használata a kutatásokban újszerű megközelítés. A komplexitás elvének szellemében arra törekedtek, hogy a valóság minél több területét vonják be a vizsgálatukba. A participativitás elvének érvényesítése során arra, hogy a lehetséges jövő-

Könyvvilág

alternatívák kimunkálásában mindazok részt vegyenek, akiknek a jövőjével a kutatók foglalkoznak, és akiktől várható is, hogy közreműködnek majd a megvalósításában. A jövőkutatók különösen fontosnak tartották így, hogy a nem szakértők (fiatalok) széles körű aktivizálása megtörténjen. Az alternativitás szellemében az vezérelte a kutatókat, hogy az egymástól minőségileg eltérő forgatókönyvek és jövőalternatívák minél szélesebb körét tárják fel. Ezzel elősegíthető, hogy az alternatív célok és hozzávezető alternatív utak sokszínű választ adhassanak a jövőproblémákra.

Egy magyar mondás szerint a lényeg mindig a részletekben rejtőzik. Így van ez a könyv lényegi mondandójának felvázolása során is. A jövőkutatók Magyarország jövőjét meghatározó változásokat két, egymástól nehezen elválasztható területen keresték. Az egyik területhez azok a tényezők tartoznak, amelyeket képesek vagyunk befolyásolni, illetve tudunk vagy akarunk (demográfia, egészségügy, táplálkozás, oktatás, fenntartható háztartások, területfejlesztés, társadalmi változások). A másik terület, amelyekre alig van befolyásunk, de amelyek várható változások, és jelentős társadalmi, gazdasági, környezeti hatást gyakorolnak az ország jövőjére, lásd globalizáció, gazdasági ügyek. A változások három alapvető és átfogó területen lelhetőek fel: demográfiai-társadalmi viszonyok, technikai-technológiai fejlődés, természeti környezet és a gazdaság területén. Ezeken a területeken jelenik meg a lakosság jövőformáló ereje a legmarkánsabban. A szakértők is ezeket a területet vették górcső alá.

A participativitás elve szerint feltérképezték a társadalmi megújulás egyéni lehetőségeit és módjait. A mai fiatalok, az az 2025-ös időszakban döntéshozó pozí-

cióba kerülő generáció jövőről alkotott elgondolásait vizsgálták meg a kutatók, kérdőíves felméréssel. Arra voltak kíváncsiak, hogy a millenniumi generáció tagjai, akiknek életében a globalizáció, a digitalizáció, és így a virtuális valóság már meghatározó élmények, hogyan viszonyulnak a jövőhöz. Ezek a nem szakértői vélekedések, félelmek és remények együttesen alkotják a jövővárakozásokat, amelyekre építve kidolgozhatóak az alternatív forgatókönyvek. A kutatásokban a szakértői félelmek és remények alkotják a múlt-jelen-jövő komplex rendszerének az egyik pólusát, a félelmekben és reményekben megtestesülő jövővárakozások a másikat. Ez a két terület együtt formálja a cselekvési teret, amelyben a változást és változtatást indukáló, illetve alkalmazkodást elősegítő döntéseikkel befolyásolhatják a jövőt.

Az alternativitás elvének értelmében a komplex jövőalternatívákat két lépésben határozták meg a magyar jövőkutatók. Először lépésben a participatív jövőkutatás segítségével feltárt egyéni jövőattitűdökre építve alternatív forgatókönyveket (szcenáriókat) állítottak össze, a második lépésben pedig az alternatív forgatókönyvekben integrálták a szakértői félelmeket és reményeket. A szakértői és a nem szakértői félelmeket és reményeket így módon egymásra vonatkoztatták, és ebben a folyamatban alakultak át hangsúlyozottabban a jövővárakozásokra épített forgatókönyvek komplex jövőalternatívákká. Még pontosabban, így kerültek egy-egy komplex rendszerbe a szakértők által feltárt jövőlehetőségek és a nem szakértők által megfogalmazott jövővárakozások, amelyek megfelelő alapot képezhetnek stratégiai elképzelések megfogalmazásához. Kijelölhetik a társadalmi és az egyéni döntések és cselekedetek halmazát is,

Könyvvilág

mert a jövőalternatívákat a szakértői és nem szakértői félelmek és remények, illetve a jövőlehetőségek és a jövővárakozások együtt alkotják.

A könyvrecenziót író – részben területi korlátok miatt is – nem vállalkozhat arra, hogy az egyes vizsgálatok vég-eredményeit is ismertesse, hiszen így a potenciális könyvolvasó könnyen kerülhet abba a helyzetbe, mint amikor a filmszínház előtt várakozóknak elmesélik a film végkimenetelét, csökkentve ezzel a filmszínházat ténylegesen látogatók számát. Ezt kerülendő, mindössze csak két markáns véleményre szorítkozik e rövid ismertető. Gazdasági téren jelentős szakértői félelem, hogy jelentős változások hiányában Magyarország lecsúszik az Európai Unió legelmaradottabb országai közé. Rugalmatlan, elavult, importnyersanyag-, energia- és alkatrészfüggő gazdasági szerkezet, tartós költségvetési és háztartási deficit, magas infláció és munkanélküliség fogja jellemezni e kis közép-európai országot. Alternatív szakértői vélemény ugyanakkor, hogy *egy átgondolt modernizációs stratégia mentén sikeres lehet az ország, és benne a társadalma*, de ehhez a gazdasági, társadalmi és politikai szereplők együttműködésére van szükség. (Ez ma Magyarországon korántsem egyszerű feladat – a recenziót író megjegyzése.) A pozitív gazdasági változások jó kiindulási alapot jelenthetnek a társadalom komfortérzetének javulásához. És egy megdöbbentő, nem szakértői vélekedés. A kérdőíves felmérésbe bevont egyetemisták 61 százaléka tervezi, hogy Magyarországon, a saját hazában telepedjen le. A középiskolások, 14–18 éves korosztály kö-

rében ez az életstratégiai elgondolás mindössze csak 39 százalékot tesz ki. Ezek az empirikus vizsgálati eredmények pedig gondolkodóba kell, hogy ejtsenek jövőkutatót, gazdaságpolitikust, államigazgatási vezetőt, vagyis van még teendő Közép-Európa közepén, hogy a dolgok új lendületet és más szemléletet kapjanak.

Reméljük, hogy a kötetben megjelenő dolgozatok számos kutatót, olvasót inspirálnak a felvetett jelenségek továbbgondolására, a jövő építő formálására.

(Magyarország 2025-ben. Szerk.: Nováky Erzsébet, Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest, 2010, 560 pp.)

JEGYZETEK:

¹ Henri-Louis Bergson: *Le Rire. Essai sur la signification du comique*. Paris, 1900. Angolra fordítva 1913-ban, *The Laughter*.

² Pauli Gunter: *The Blue Economy*. Paradigm Publication, New Mexico, 2010. A könyvet Magyarországon a szerző 2010. szeptember 24-én mutatta be az MTA-n, az MTA Jövőkutató Bizottsága, a Római Klub Magyar Asszociációjának és a Pécsi Tudományegyetem közös meghívására.

³ Matolcsy György és tsai: *Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon*. Növekedéskutató Intézet, Budapest, 2008.

Matolcsy György és tsai: *Jövőkép*. Növekedéskutató Intézet, Budapest, 2009.

Matolcsy György és tsai: *Új Széchenyi Terv. A talpra állás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja*. Vitairat, Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest, 2010.

⁴ John Lukacs: *The End of the Twentieth Century and the End of Modern Age*. Ticknor & Field, New York, USA, 1993.